

УДК 332.13;338.49

Панасюк В.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку у виробничій сфері,
Тернопільський національний економічний університет

МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

На теоретико-методологічній платформі розглянуто комплекс взаємодоповнюючих заходів стосовно реалізації пріоритетних напрямів соціальної інфраструктури регіону. Це забезпечить в подальшому гармонізацію її розвитку, стабільність та зміцнення ресурсного потенціалу з виявленням резервних можливостей подальшого поступального розвитку. Базуючись на комплексі передумов та факторів, принципах обґрунтування пріоритетів соціального розвитку регіону, проведено узагальнену типологію критеріїв оцінки пріоритетних напрямів даного розвитку. Різноманітність критеріїв первинного розвитку підсистем соціальної інфраструктури дає можливість здійснення їх типології як найважливішої ознаки, на основі якої проводиться оцінка різних видів соціальних процесів та їх класифікація, типологія відповідно до принципу підпорядкування.

Ключові слова: регіон, ресурсний потенціал, соціальна інфраструктура, розвиток, критерії, методи оцінки, принципи, пріоритети.

МЕТОДОЛОГИЯ АНАЛИЗА РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

Панасюк В.М.

На теоретико-методологической платформе рассмотрен комплекс взаимодополняющих мероприятий по реализации приоритетных направлений социальной инфраструктуры региона. Это обеспечит в дальнейшем гармонизацию ее развития, стабильности и укрепления ресурсного потенциала с выявлением резервных возможностей дальнейшего поступательного развития. Основываясь на комплексе предпосылок и факторов, принципах обоснования приоритетов социального развития региона, проведено обобщенную типологию критериев оценки приоритетных направлений данного развития. Разнообразие критериев первичного развития подсистем социальной инфраструктуры дает возможность осуществления их типологии как важнейшего признака, на основе которой проводится оценка различных видов социальных процессов и их классификация, типология согласно принципу подчинения.

Ключевые слова: регион, ресурсный потенциал, социальная инфраструктура, развитие, критерии, методы оценки, принципы, приоритеты.

METHODOLOGY OF ANALYSIS OF RESOURCE CAPACITY FOR ENSURING SOCIAL DEVELOPMENT OF THE REGION

Panasyuk V.

The theoretical and methodological platform considers a complex of complementary measures in relation to the implementation of priority directions of the social infrastructure of the region, which in the future will ensure the harmonization of its development, stability and strengthening of the resource potential with the identification of reserve opportunities for further sustainable development. Based on a set of preconditions and factors, the principles of justification of the priorities of social development of the region, a generalized typology of criteria for assessing the priority directions of this development has been conducted. The variety of criteria for the primary development of subsystems of social infrastructure makes it possible to implement their typology as an essential feature on the basis of which the evaluation of various types of social processes and their classification, typology in accordance with the principles of subordination.

Keywords: region, resource potential, social infrastructure, development, criteria, methods of evaluation, principles, priorities.

Постановка проблеми. Важливою умовою подолання наявних структурних диспропорцій та розбалансованості соціально-економічного розвитку країни, підвищення рівня конкурентоспроможності економіки та якості життя соціуму є пошук і впровадження нових прогресивних підходів узгодження та здійснення політики ефективного соціального розвитку, а також розробка адекватних механізмів її реалізації на основі обґрунтування виважених пріоритетів формування

та функціонування соціальної інфраструктури. Саме ефективна діяльність основних сфер соціальної інфраструктури регіону забезпечує збалансований і пропорційний соціальний розвиток як процесу якісного покращення рівня життя із врахуванням таких складових – соціально-економічного розвитку, соціального забезпечення та соціально-екологічної напруги. Ефективність такого розвитку, виходячи із цілей і результатів, можна розуміти як досягнення загального добро-

бути на основі економічного зростання та постійного підвищення людського потенціалу в регіонах за умов економічної свободи та конкурентного середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Становлення соціально-орієнтованої моделі національної та регіональної економіки розкриті в працях

О.М. Алімова, О.І. Амоші, С.І. Бандура, М.П. Бутка, В.М. Геєця, Б.М. Данилишина, Л.В. Дейнеко, М.І. Долішного, С.І. Дорогунцова, Ф.М. Заставного, Б.А. Гаєвського, Т.А. Заяць, О.А. Єпіфанова, В.І. Куценко, В.С. Коломійцева, В.І. Кравченка, В.Г. Кременя, Ю.П. Лебединського, А.С. Лисецького, О.М. Паламарчука, В.І. Пили, М.І. Чумаченка, Л.Г. Чернюк, М.І. Фашевського та ін.

Інтегратором та рушійною силою соціального розвитку, як відзначають вчені, є соціальна інфраструктура, яка відображає суспільні процеси і явища, забезпечує підвищення якості умов життєдіяльності населення регіону в контексті соціальної політики. Масштаби та напрями, функціональні орієнтири соціального розвитку тісно взаємопов'язані із суспільними пріоритетами та їх критеріальною характеристикою [1, с. 117]. В світлі цього важливим в методологічному плані є вибір виважених пріоритетів розвитку соціальної інфраструктури, типологія критеріїв їх оцінки для порівняльного аналізу як основи розробки парадигми та стратегії розвитку її основних підсистем з виокремленням та окресленням принципово нових підходів дослідження.

Мета статті. На теоретико-методологічній платформі провести типологію критеріїв для оцінки суспільних пріоритетів та їх порівняльний аналіз у контексті соціально-економічного розвитку регіону.

Виклад основного матеріалу. Намагання пересмислити загальні тенденції розвитку світової цивілізації та розв'язати протиріччя, які значно загострилися та дають виклик не тільки сьогоденню, а й визначають можливості поступального прогресу в майбутньому і власне є вимогою часу, виносять на порядок денний питання забезпечення соціального розвитку не лише окремих територій чи країн, а фактично всієї світової спільноти, що говорить про глобальність цих питань.

Змінюється характер, умови та фактори світових економічних відносин, з'являються нові виклики державному управлінню, здійсненню соціальної політики по забезпеченню соціального розвитку в регіонах. Суттєво зростає роль гуманітарного фактору у забезпеченні соціального зростання, розширюється соціальна інфраструктура, що забезпечує капіталізацію людських ресурсів. Соціальна політика все більше набуває характеру середовища, трансформуючись в так званий соціальний розвиток.

В полі зору соціальної політики регіону знаходяться процеси і форми організації життя людей і суспільного виробництва стосовно умов праці, побуту, відпочинку людини, розвитку особистості взагалі [2, с. 81]. Соціальні відмінності в житті населення значні, звідси пошук шляхів вирівнювання рівнів життя між різними регіонами і типами поселень, а також загальне поліпшення якості соціального середовища, що складає сутність соціальної політики.

Так як межі в суспільстві умовні, то об'єкти і процеси, що мають відношення до соціальної політики, потребують інтегрального підходу, включаючи економічні, екологічні, регіональні та інші оцінки.

Структурування регіональної політики залежить від критеріїв, покладених в його основу. Розрізняють види:

1) по цілям (політика вирівнювання умов життя, максимальне використання наявних ресурсів);

2) по механізмі (автоматичне – розподіл по формі, проблемне – по спеціальним програмам, цільове – по регіонально конкретним);

3) по засобам (фінансові: кошти, пільги, штрафи та ін.; адміністративні: дозволи, заборони; інфраструктури: будівництво доріг та ін.);

4) по адресі (регіональна влада, фірми і організації, окремі громадяни).

Цілі і задачі соціальної політики не співпадають і варіюють в достатньо широких межах. Але існують загальні, генеральні цілі для всіх країн:

– створення і зміцнення єдиного соціально-економічного простору,

– забезпечення економічних, соціальних, правових і організаційних основ державності відносно вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів;

– пріоритетний розвиток регіонів стратегічного значення;

– максимальне використання природних і інших власних ресурсів;

– попередження забруднення навколишнього середовища.

Соціальний розвиток в контексті соціальної політики та його внесок в суспільно-економічний прогрес поєднує виробництво вагової частки ВРП, створення загальних умов суспільного відтворення, відображаючи в збереженні та зміцненні людського капіталу, формуванні соціально-гуманітарних та інноваційних умов і стимулів зростання. Метою такого розвитку є досягнення на основі оптимізації фізичних, інтелектуальних, професійних, культурних, кваліфікаційних, моральних характеристик людського капіталу та підтримка суспільної злагоди, отримання на базі доступності рівноправності благ та послуг соціального призначення, підвищення соціального захисту населення на основі пом'якшення негативних наслідків соціального розшарування і збіднення та безробіття.

Ефективний соціальний розвиток регіону знаходиться в нерозривному зв'язку з соціальною інфраструктурою регіону, яка виконуючи функції по задоволенню суспільних потреб, відображає соціальні відносини як частину суспільних відносин, що характеризує взаємовідносини різних груп людей та окремих індивідів за їх позицією в суспільстві, зокрема відносин розподілу матеріальних і духовних цінностей, здатних задовольняти потреби людей. Соціальна інфраструктура, виробляючи власні товари і надаючи послуги, організує споживання створених у матеріальному виробництві благ [3, с. 143].

Складна за структурою й значна за масштабами система соціальної інфраструктури, сполучення її галузевих, територіальних та управлінських характеристик, що відображають різні аспекти суспільної діяльності з виробництва, розподілу і споживання матеріальних та нематеріальних благ й послуг соціального призначення в системі суспільного поділу праці, обумовлюють доцільність обґрунтування системи пріоритетів її розвитку відповідної виваженості з врахуванням критеріальних ознак.

По своїй суті критерій – це показник, на основі якого формується оцінка якості економічного об'єкту, процесу, це вимірник такої оцінки. До його сутності додають ще такі положення як мірило оцінки, класифікація. Виокремлюючи критерій ефективності, що характеризує рівень ефективності системи та критерій оптимальності, одержуємо ознаку, по якій функціонування системи визнається найкращим із можливих варіантів, наближенням її до оптимального стану. Критерій оптимальності стосовно конкретних економічних рішень – це кількісний або порядковий показник, що відображає граничну міру економічної ефективності господарського рішення, яке приймається, для порівняння оцінки можливих рішень і вибору найкращого. Цей критерій звичайно носить кількісний характер і застосовується для того, щоб якісну ознаку, що виражається відповідним співвідношенням «краще – гірше» перевести в кількісно визначене «більше-менше». Також можливим вираженням критерію оптимальності є шкала оцінок корисності, ранжування, переваг.

При виокремленні пріоритетів соціальної інфраструктури важливе використання і застосування критерію економічного прогресу як найважливішого сутнісного і якісного показника та показника зрушень в еволюції певної системи, які сприяють розвиткові потреб, інтересів і цілей людини, усіх її сутнісних сил.

Класифікацію предметів і явищ по подібності певних ознак можна ототожнити з типологією критеріїв, що застосовують для оцінки пріоритетних суспільних явищ. В її основі лежить науковий підхід, на основі якого проводиться розподіл, розмежування системи об'єктів, в даному випадку об'єктів соціальної інфраструктури, за допомогою узагальнення типу (або моделі). Тип, в свою чергу, це – форма, вид, взірць чого-небудь, володіючий істотними, якісними ознаками, модель чого-небудь. Типізація загалом, як і критеріїв зокрема, використовується для порівняльного вивчення істотних ознак, властивостей, зв'язку, функцій, відносин, рівня організації об'єктів інфраструктури. І основними логічними формами її вираження поряд з класифікацією, є систематика, таксономія. Як приклад, тип – є категорія людей чи предметів, об'єднаних певною спільністю рис чи ознак.

Що ж до поняття «пріоритет», то це, насамперед, переважаюче, найголовніше (перевага у відкритті, напрямі і т.д.), першочергове значення чого-небудь.

Враховуючи критеріальні ознаки можна виділити специфічні риси кожної сфери діяльності соціальної інфраструктури, в тому числі ті, які мають універсальний характер, а саме – відносна самостійність і незалежність господарюючих об'єктів, економічна зацікавленість, відповідальність, певний ризик. Якщо сильними сторонами можна визначити – конкретну господарську і соціальну потребу, адаптацію до потреб і умов ринку, значну ефективність, самостійність у прийнятті рішень, гнучкість системи управління, то слабкими сторонами треба визнати – залежність від кон'юнктури ринку, слабку підтримку держави, необхідність самофінансування, підвищену чутливість до негативних фінансових змін.

Основні класифікаційні критерії, за якими визначаються домінуючі, першочергові напрями розвитку соціальної інфраструктури регіону, її пріоритети в нових умовах господарювання, це:

- критерії відповідності сучасним світовим тенденціям розвитку постіндустріального суспільства;
- критерії відповідності поточній конкурентоспроможності галузі чи сфери;
- критерії відповідності інноваційності середовища.

Враховуючи комплекс критеріїв кількісного і якісного характеру, їх взаємопов'язаність і взаємодоповнення, доцільним є визначення методів, заходів і інструментів виявлення пріоритетів розвитку соціальної інфраструктури, серед яких поряд з прогнозними моделюванням вартим уваги є оперативне, тактичне та прогнозне планування.

Розвиток соціальної інфраструктури тісно пов'язаний з дією економічних законів, зокрема закону вартості, суспільного поділу праці, постійного зростання людських потреб, економії часу, частковим проявом дії яких є закономірності просторово-часового розвитку і функціонування складових соціальної інфраструктури, на базі яких формуються принципи.

У формуванні ефективного розвитку соціальної інфраструктури, формуванні та обґрунтуванні пріоритетних напрямів функціонування її основних сфер важлива роль належить виявленню та виокремленню принципів, врахування та базування на яких є невід'ємною складовою розробки стратегічних напрямів її діяльності.

Пріоритетність соціальної інфраструктури в умовах глобалізації та інтеграції, входження у світовий ринок господарювання потребує як врахування принципів загальноекономічного так і формулювання принципів специфічного характеру стосовно соціального розвитку.

Принципово нові підходи в розвитку соціальної інфраструктури регіону як комплексу підприємств, установ і закладів, покликаних створювати загальні умови життєдіяльності населення та функціонування суспільних відносин, проявляються у нерозривному зв'язку між розміщенням її об'єктів та дислокацією населення, їх територіальних спільностей, що обумовлює територіальну організацію соціальної інфраструктури на базі врахування і використання певного, конкретного для даної сфери, комплексу принципів. Варто, враховуючи сьогоденні виклики і ризики, ще раз наголосити на принципах соціальної орієнтації, системності і комплексності, збалансованості і пропорційності, оптимальності і ефективності та пріоритетності. Принцип соціальної орієнтації є основоположним серед усього комплексу принципів і визначає націленість на досягнення добробуту населення, стимулювання його соціальної активності та прагнення соціального прогресу. Принцип системності і комплексності передбачає взаємообумовлене сполучення виробництва та інфраструктури в межах регіональних систем, визначення пріоритетів, спектру взаємоузгоджених коротко- та довгострокових програм, збалансування тактичних та стратегічних пріоритетів розвитку соціальної сфери. Принцип збалансованості і пропорційності передбачає дотримання пропорцій всіх складових соціального потенціалу в системі єдиного економічного простору, взаємну відповідність розвитку складових соціальної інфраструктури. Він вимагає врахування єдності і мультиплікативної залежності функціонування складових інфраструктури, передбачає вимірювання і забез-

печення належної доступності відповідних об'єктів і послуг на засадах ієрархічності міжсистемної організації мережі з урахуванням задоволення повсякденних та періодичних потреб. Додержання принципу оптимальності і ефективності передбачає побудову, дослідження, оцінку і вибір за певними критеріями альтернатив досягнення цілей розвитку соціальної інфраструктури, урахування всіх ефектів та узгодження критеріїв оптимальності на всіх рівнях прийняття рішень. Принцип пріоритетності передбачає першочерговість у досягненні цілей соціальної інфраструктури, виходячи із пріоритетних завдань, сприяє визначенню пріоритетних цілей і завдань її розвитку відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку.

Поряд з наведеними значну роль як основні керуючі положення і правила дії відіграють й інші принципи загальноекономічного характеру: науковості, територіальності, варіантності, субсидіарності, сталості, адаптивності, і, особливо, специфічного характеру у розвитку соціальної інфраструктури, а саме: інтеграції соціального простору, соціального вирівнювання, соціальної справедливості, партнерства, мобільності, доцільності, ритмічності, неперервності, взаємопов'язаності, відкритості, синхронності дій, соціальної узгодженості.

Базуючись на комплексі передумов та факторів, принципах обґрунтування пріоритетів розвитку соціальної інфраструктури, проведено узагальнену типологію критеріїв оцінки пріоритетних напрямів її розвитку.

Виокремлення суспільних пріоритетів соціальної інфраструктури потребувало визначення мети, цілей, завдань, методів дослідження, розробку моделі, обґрунтування пропозицій подальшого розвитку. При цьому спектр використовуваних методів дослідження є широким – від системно-комплексного і порівняльного аналізу та SWOT-аналізу до PILES-аналізу.

Важливим є проведення комплексної оцінки розвитку соціальної інфраструктури в рамках моніторингу, яка використовує принципи комплексності, системності, достовірності, репрезентативності, адаптації, ефективності, прозорості, єдності, повинна базуватись також на принципах тотожності та організаційної системності.

В основі моніторингу доцільне використання методики, яка надає пізнавально-цільову структурування знань про внутрішні особливості соціальної інфраструктури та її зовнішнє середовище, економіко-статистичний метод та комплексний аналіз [4, с. 78]. Використання цих методів надає можливість обґрунтування пріоритетів стратегічних напрямів розвитку соціальної інфраструктури.

Отже, обґрунтування пріоритетів розвитку соціальної інфраструктури потребує визначення рівня соціального розвитку на основі аналізу передумов розвитку та аналізу поточного стану. Базуючись на наявних розробках, визначаючи і оцінюючи передумови розвитку методом відносних величин, а аналіз поточного стану індексним методом, регіони України можна класифікувати, виділяючи їх у 3 групи – низького, середнього та високого рівня соціально-економічного розвитку.

Узагальнюючи практичний досвід розробки цільових програм можна визначити доцільність удосконалення таких методик як: відбору проблем для про-

грамного вирішення; розподілу ресурсів, зокрема фінансових; оцінки ефективності програмних рішень; ресурсного обґрунтування програмних завдань; моніторингу процесу їх реалізації.

Вважаємо важливим і прийнятним в плані методологічних підходів до обґрунтування і вибору першочергових проблем для програмного вирішення застосування теорії обслуговування систем з пріоритетом, згідно якої черговість включення проблем по основних критеріальних ознаках для програмного вирішення формується на основі шкали пріоритетів, побудованої на основі аналізу фактографічних, експертних або комбінованих методик оцінки. В основу побудови шкали пріоритетів у соціальній інфраструктурі можна покласти експертні методи, які дозволяють визначити узагальнену відносну оцінку кожної проблеми (A_j):

$$A_j = \sum_{k=1}^m Ak_j, \quad (1)$$

де A_j – відносна важливість проблеми (пріоритету) відносно галузі соціальної інфраструктури;

k – номер сфери чи галузі, або іншого суб'єкта інтересів соціальної інфраструктури;

j – номер проблеми (пріоритету), яку оцінюють.

Результати експертів дозволяють сформулювати пріоритетні проблеми, що вимагають першочергового вирішення. Так раніше були сформульовані пріоритети, що потребують першочергового вирішення у сфері послуг. Це – розвиток сільської сфери обслуговування, розвиток малого підприємництва, обслуговування соціально незахищених і малозабезпечених верств населення, розвиток рекреаційної діяльності [5, с. 63].

Обґрунтування напрямів пріоритетного розвитку соціальної інфраструктури та їх виконання в контексті парадигми, функціонування на базі критеріальної характеристики її складових сприятиме прискореній адаптації її до нових умов господарювання, до потреб покращення людського капіталу, забезпечить зростання внеску підсистем соціальної інфраструктури регіону в економічне зростання національної економіки та зміцнить позиції інфраструктури в сталому соціально-економічному розвитку країни.

Це потребує впровадження заходів та інструментарію організаційно-економічного механізму поєднання важелів прямого та опосередкованого впливу держави і громади, ринкових умов для суспільної діяльності із споживання товарів і послуг соціального призначення. Головними складовими цього процесу є державне регулювання на всіх ієрархічних рівнях та саморегулювання і саморозвиток на основі підприємництва громад та організацій. Важливим є регіональний аспект – рівномірний розподіл об'єктів соціальної інфраструктури по території в залежності від поселенської мережі, систем розселення, вікового складу і категорій населення, його соціальної структури [6, с. 56].

Реалізація пріоритетних напрямів соціальної інфраструктури забезпечить створення нормального життєдіяльного середовища, сприятиме нарощенню та зміцненню людського капіталу. Складність і масштабність системи соціальної інфраструктури, її територіальна неоднорідність, особливості просторової дислокації обумовлюють доцільність і значимість обґрунтування системи виважених пріоритетів її розвитку задля правильного вибору виважених управ-

Рис. 1. Узагальнена типологія критеріїв виокремлення пріоритетів соціальної інфраструктури регіону

лінських рішень на основі оцінки їх критеріальних характеристик. Багатоплановість критеріїв першочергового розвитку підсистем соціальної інфраструктури зумовлює доцільність проведення їх типології як найважливішої ознаки, на основі якої дається оцінка різних типів соціальних процесів і здійснюється їх класифікація, типологія згідно принципам субординації. В узагальненому виді найбільш прийнятною є така типологія критеріїв оцінки пріоритетних напрямів розвитку соціальної сфери (рис. 1).

Кінцевою метою розвитку соціальної інфраструктури є досягнення повного і однакового задоволення особистих потреб населення незалежно від місця проживання, реалізуючи її функціональне призначення – розподіл та обмін, надання споживчих послуг, охорона здоров'я, формування громадської свідомості, що обумовлює її пріоритетність в системі економічних першочергових завдань з оцінкою їх перехресної взаємодії та результативного взаємозв'язку для стійкого відтворювального процесу.

Висновки. Найбільш суттєвими чинниками, які визначають і впливають на динаміку та трансформацію регіональних соціальних систем та їх елементів, зокрема і на соціальну інфраструктуру, є стабільність соціально-економічної ситуації, рівень розвитку ринкового механізму, кон'юнктурний, інвестиційний, глобалізаційний, які є взаємопов'язаними, а їх пріоритет залежить від періоду і мети дослідження, сфери їх виявлення та використання.

Першочерговим етапом виокремлення суспільних пріоритетів є визначення місії, мети, завдань, методів дослідження і на їх основі побудова схематичної моделі подальшого розвитку, розробка рекомендацій для обґрунтування перспективних стратегічних кроків.

Розробка та впровадження комплексу взаємопов'язаних заходів стосовно реалізації пріоритетних напрямів соціальної інфраструктури забезпечить гармонізацію її розвитку, стабільність та зміцнення ресурсного потенціалу з виявленням резервних можливостей подальшого поступального розвитку.

1. Білак Г. *Діагностика подібності регіонів України за проблемами соціально-економічного розвитку* / Г. Білак // *Актуальні проблеми економіки*. – 2013. – № 12. – С. 115-123.

2. *Дослідження рівня використання економічного потенціалу регіону: монографія* / за ред В. Ф. Семенова, О. І. Руденка. – Одеса: ОНЕУ, 2012. – 172 с.

3. Майорова Л. В. *Ефективні моделі соціально-економічної орієнтації регіональної політики* / Л. В. Майорова // *Економіка та держава*. – 2014. – № 9. – С. 141-145.

4. Осипов В. М. *Пріоритети соціально-економічного розвитку Українського Причорномор'я в контексті новітньої регіональної політики* [Електронний ресурс] / В. М. Осипов, О. А. Єрмакова // *Прометей: регіональний збірник наукових праць з економіки*. – 2014. – № 2 (44). – С. 76-82. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/handle/123456789/2764>

5. Федулова С. *Проблеми регулювання процесів формування та використання людського капіталу регіону* / С. Федулова // *Галицький економічний вісник*. – 2014. – № 1. – С. 60-77.

6. Вяткіна Т. Г. *Дослідження особливостей використання ресурсного потенціалу регіону (стратегічний аспект)* / Т. Г. Вяткіна // *Економіка та держава*. – 2014. – № 11. – С. 54-58.

E-mail: strokan-1305@ukr.net